

Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.–1913.)

MISLAV GABELICA

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Republika Hrvatska

Baveći se istraživanjem pravaštva uoči Prvoga svjetskog rata, autor je na temelju događaja vezanih uz sporazum koji je jedinstvena Stranka prava sklopila s Hrvatsko-srpskom koalicijom 1912. analizirao ideološko-političke razlike između dviju glavnih pravaških struja u banskoj Hrvatskoj tog vremena, milinovaca i frankovaca. Pritom je pošao od uvjerenja da je odnos pravaša prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, kao nositeljici pravaštvu suprotstavljene jugoslavenske ideologije, ključan za razumijevanje tih razlika među navedenim pravaškim strujama.

Ključne riječi: svepravaška organizacija, Stranka prava, Hrvatsko-srpska koalicija, sporazum.

Uvod

Sredinom ožujka 1911. Starčevićeva stranka prava (milinovci) povelu je akciju za okupljanje pravaških stranaka iz svih hrvatskih pokrajina na programu stvaranja hrvatske države, uz eventualno priključenje slovenskih pokrajina, unutar trijalistički uređene Monarhije. Prema riječima Mile Starčevića, ta je akcija trebala biti alternativa prethodno vođenoj akciji za stvaranje Hrvatskog narodnog vijeća, nadstranačkog tijela sastavljenog od predstavnika svih stranaka iz hrvatskih i eventualno slovenskih zemalja, koju su milinovci pokrenuli neposredno nakon aneksije Bosne i Hercegovine kako bi se plebiscitarno zatražilo pripojenje tih zemalja Hrvatskoj, a koja je, prema tvrdnji M. Starčevića, ubrzo po pokretanju zamrla zbog osobitog protivljenja Hrvatsko-srpske koalicije.¹

¹ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1910.–1915., sv. I., 1139. O samoj akciji za ustroj Hrvatskog narodnog vijeća, koju su povelu dalmatinski pravaši, a u banskoj Hrvatskoj prihvatila ju je Starčevićeva stranka prava, te nacionalnim ustupcima koji su nuđeni Srbima ako prihvate sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom,

Akcija za stvaranje svepravaške organizacije razlikovala se od akcije za stvaranje Hrvatskog narodnog vijeća po tomu što u stvaranju takve organizacije nije neposredno računala s hrvatskim nepravaškim i srpskim strankama, nego je prvenstveno težila okupljanju pravaških stranaka, koje bi potom jedinstvene stupile u dodir sa srpskim i ostalim hrvatskim strankama radi pokretanja “općenarodne” akcije s ciljem rušenja dualističkog ustroja Monarhije.² Pokretanje te akcije zbivalo se tijekom ofenzive velikoaustrijskog kruga³ na programu rušenja dualističkog ustroja Monarhije i stvaranja jedinstvene, federalizirane države unutar koje bi se dopuštala mogućnost ujedinjenja svih hrvatskih zemalja u posebnu federalnu jedinicu.⁴ Iako je program velikoaustrijskog kruga isključivao državnost hrvatske jedinice, milinovci su svoju trijalističku akciju vezali uz ofenzivu velikoaustrijskog kruga te su pozvali hrvatske nepravaške i srpske stranke da prihvate pravaški program, budući da je, prema njihovu uvjerenju, preustroj Monarhije postao neizbježan i bližio se čas kada će dualističko-nagodbeni sustav pasti.⁵

Mada milinovci u početku nisu željeli da se akciji pridruži i Stranka prava (frankovci fuzionirani s kršćanskim socijalima okupljenima oko lista *Hrvatsvo*), koju su zbog protivljenja suradnji s Hrvatsko-srpskom koalicijom i zbog spremnosti na suradnju s nositeljima dualističko-nagodbenog sustava u ostvarenju pravaškog programa smatrali nepouzdanim elementom, sredinom 1911. – na pritisak dalmatinskih i bosansko-hercegovačkih pravaša⁶ – u akciju stvaranja svepravaške organizacije za sve hrvatske zemlje uključena je i Stranka prava te su povedeni pregovori oko fuzije dviju pravaških stranaka. Prilikom pregovora milinovci su tražili prethodnu “purifikaciju” Stranke prava, odnosno izlazak iz stranke onih pravaša koji su u ostvarenju pravaškog programa bili spremni surađivati s nagodbenim režimom u banskoj Hrvatskoj.⁷ Stranka prava tomu se opirala, napominjući da bi i ona mogla “tražiti glavu” nekih pripadnika Starčevićeve stranke prava koji su težili čvršćem povezivanju svoje stranke s Hrvatsko-srpskom koalicijom.⁸ Spor je riješen dogovorom kršćansko-socijalnih krila obiju stranaka o bezuvjetnoj fuziji, pri čemu su kršćanski socijali Stranke prava obećali milincima da će prilikom eventualnih sukoba s frankovcima u budućoj jedinstvenoj stranci imati njihovu potporu.⁹ Kao prvi

vidi Marjan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata*, Zadar, 1998., 406.-408.

² “Što nam je činiti?”, *Podravska hrvatska straža* (Koprivnica), 6. V. 1911.

³ Mirjana GROSS, “Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda”, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1970., br. 2, 35.

⁴ *Isto*, 11.-14.

⁵ “Govor Stjepana Zagorca o političkom položaju, izrečen 26. lipnja 1911. na skupštini pouzdanika Starčevićeve stranke prava”, *Podravska hrvatska straža*, 1. VII. 1911.

⁶ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1910.-1915., sv. I., 1140.

⁷ “Malo odgovora”, *Podravska hrvatska straža*, 27. V. 1911.

⁸ “Sloga pravaša”, *Hrvatsko pravo* (Zagreb), 7. VI. 1911.

⁹ Ivan PERŠIĆ, *Kroničarski spisi*, prir. Stjepan Matković, Zagreb, 2002., 179.

korak prema stvaranju jedinstvene banovinske Stranke prava, početkom kolovoza 1911. formiran je jedinstveni Središnji odbor obiju pravaških stranaka, čiji je zadatak bio pregovarati s ostalim oporbenim strankama u banskoj Hrvatskoj oko postizanja izbornog sporazuma.¹⁰

Počeci pravaških pregovora s Hrvatsko-srpskom koalicijom oko izborne suradnje

Pregovore oko izborne suradnje s ostalim oporbenim strankama u Hrvatskoj, Hrvatsko-srpskom koalicijom i Hrvatskom pučkom seljačkom strankom, potaknula je Starčevićeva stranka prava u lipnju 1911. kao dio akcije za stvaranje svepravaške organizacije. Kao uvjet ostvarenja izborne suradnje milinovci su istaknuli zahtjev koji je podrazumijevao da te stranke ubuduće neće podupirati nijednu nagodbenu vladu, da će glasati za opoziv tadašnje hrvatske delegacije u ugarskom Saboru te da neće birati niti se dati birati u novu delegaciju u ugarski Sabor,¹¹ što je značilo stupiti na protunagodbenu stajalište. Premda je Hrvatsko-srpska koalicija tom prilikom tek djelomično prihvatila milinovačke uvjete za izbornu suradnju, navodeći da će opozvati staru i neće birati novu delegaciju u ugarski Sabor te da neće podupirati nijednu nagodbenu vladu “dok god se ne riješe svi sporovi između kraljevine Hrvatske i kraljevine Ugarske”,¹² što je bio zahtjev za čistoću Nagodbe, milinovci su i dalje bili spremni sklopiti izborni sporazum s Koalicijom.¹³ No formiranjem zajedničkog, milinovačko-frankovačkog odbora za pregovore oko izborne suradnje, pravaške su stranke pod tim uvjetima odbacile mogućnost izbornog sporazuma s Koalicijom.¹⁴

Frankovci, koji su kumovali prekidu pregovora s Koalicijom, prethodno su najavili taj potez izjavivši da pravašima nije u interesu potpuni poraz Tomašićevih mađarona, čime bi Koalicija ojačala i postala jedina preostala snažna nagodbena stranka s monopolnim položajem na nagodbenjačkoj sceni, što bi joj omogućilo preuzimanje vlasti bez ikakvih kompromisa s nagodbenjačkim programom. Prema riječima frankovaca, u interesu pravaša bilo je da u Sabor uđu dvije – podjednako jake i međusobno zavađene – nagodbene stranke, koje bi za dolazak na vlast trebale podršku pravaša, a koju bi stekli pristajući na neke njihove uvjete.¹⁵ U tom smislu frankovci su Koaliciji nudili takav izborni sporazum po kojem bi na izbore stupila kao nagodbena stranka i uz pomoć

¹⁰ “Pregovori za izbornu kooperaciju”, *Hrvatska sloboda* (Zagreb), 9. VIII. 1911. Do potpune fuzije došlo je krajem 1911., stapanjem listova *Hrvatsko pravo* i *Hrvatska sloboda* u list *Hrvatska*, što se dogodilo u listopadu 1911., te stapanjem pravaških saborskih klubova u jedinstveni klub Stranke prava, što se dogodilo uoči raspusta Sabora u studenome 1911. godine.

¹¹ “Zaključci Starčevićeve stranke prava stvoreni na konferenciji pouzdanika u Zagrebu 26. lipnja 1911.”, *Hrvatska sloboda*, 27. VI. 1911.

¹² “Platforma dra. Nikolića za izbornu kooperaciju”, *Obzor* (Zagreb), 30. VII. 1911.

¹³ “Vieće Starčevićeve stranke prava III”, *Hrvatska sloboda*, 16. VIII. 1911.

¹⁴ “Pregovori za izbornu kooperaciju”, *Hrvatska sloboda*, 9. VIII. 1911.

¹⁵ “Zagreb, 3. srpnja”, *Hrvatsko pravo*, 3. VII. 1911.

pravaša osvojila većinu u hrvatskom Saboru, ali bi se obvezala da nakon toga povede protunagodbenu politiku,¹⁶ što je Koalicija u to vrijeme odbila.¹⁷

Od srpnja 1910. i raskida pakta s banom Nikolom Tomašićem Hrvatsko-srpska koalicija nalazila se u oporbi. Uzrok njihova spora bio je u Tomašićevoj namjeri da od Koalicije stvori jedinstvenu nagodbenu stranku koja bi poput nekadašnje Narodne stranke postala poslušna poluga nagodbenog sustava u Hrvatskoj.¹⁸ U tu je svrhu Tomašić tražio od stranaka Koalicije da se odreknu onog dijela vodstva čija se politika, između ostalog, u prethodnom razdoblju vezivala uz protudržavni velikosrpski program, te da se fuzioniraju s ostacima Narodne stranke u jedinstvenu nagodbenu stranku,¹⁹ čemu se Koalicija opirala.²⁰ Kako je u to vrijeme započela navedena ofenziva velikoaustrijskog kruga, koju je predvodila austrijska kršćansko-socijalna stranka,²¹ Koalicija je nakon sukoba s banom Tomašićem počela tražiti saveznika u tom političkom čimbeniku.

U listopadu 1910. stranke hrvatskog dijela Koalicije, Hrvatska stranka prava i Hrvatska pučka napredna stranka, fuzionirale su se u jedinstvenu Hrvatsku samostalnu stranku, pri čemu su se naprednjaci odrekli svog liberalnog kulturnog programa, koji je bio zazoran austrijskim kršćanskim socijalima.²² Unatoč tomu što je državnopravni dio programa Hrvatske samostalne stranke polazio od poštivanja Nagodbe i njene zakonite revizije, u njemu je na temelju kraljeve krunidbene prisega iz 1867., koja je pravno dopuštala mogućnost sjedinjenja Bosne i Hercegovine s Hrvatskom unutar zemalja ugarske krune, te na temelju nacionalnog načela hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva predviđeno i sjedinjenje svih "hrvatsko-srpskih" zemalja Monarhije u jedno državno tijelo.²³ Premda je srpski dio Koalicije zadržao stari, nagodbeni i isključivo srpski nacionalni program,²⁴ njihovi su stranački čelnici od tog vremena u pojedinim izjavama podržavali program ujedinjenja "hrvatsko-srpskih" zemalja Monar-

¹⁶ "Opća narodna borba", *Hrvatsko pravo*, 24. VII. 1911.

¹⁷ "Sad smo na čistu s koalicijom", *Hrvatsko pravo*, 13. VII. 1911.

¹⁸ Jaroslav ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb, 1968., 268.; Iso KRŠNJAVI, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, prir. Ivan Krtalić, Zagreb, 1986., 659.

¹⁹ I. PERŠIĆ, *n. dj.*, 172.

²⁰ Kada je Koalicija to odbila, Tomašić je odustao od zahtjeva za purifikaciju Koalicije. Na skupštini svojih pristaša održanoj u rujnu 1910. u Osijeku Tomašić je rekao: "Ako koalicija misli da u njenoj sredini mora biti ljudi opozicionalne čudi, onda ona mora za te ljude pružiti garanciju da će se kretati u granicama guvernamentalne stranke." Kao uvjet za obnovu suradnje tada je tražio da se cjelokupna Koalicija fuzionira u jednu stranku, na programu čistoće i eventualno revizije Nagodbe. "Tomašićeva skupština u Osijeku", *Hrvatska sloboda*, 26. IX. 1910.

²¹ M. GROSS, "Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda", 35.-36.

²² J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, 269.-270.

²³ Tihomir CIPEK, Stjepan MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, Zagreb, 2006., 638.-639.

²⁴ O programu Srpske samostalne stranke, koji je vrijedio od 1902. do raspada Monarhije, vidi *isto*, 417.-421.

hije, u što su ubrajali bansku Hrvatsku, Dalmaciju te Bosnu i Hercegovinu, u državnu jedinicu unutar ugarskog dijela Monarhije.²⁵

Hrvatski je nagodbeni režim u programu Hrvatske samostalne stranke vidio neprihvatljive "trijalističke natruhe".²⁶ Frankovački pravaši žalili su što je tim programom, koji se temeljio na načelu hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, trijalizam kompromitiran "centrifugalnim srbofilstvom", odnosno strahovali su da bi oni odlučujući čimbenici u Monarhiji koji su trijalizam dotada podržavali prestali računati s njim, bojeći se da bi treća državna jedinica unutar Monarhije, utemeljena na načelu hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, vodila velikosrpsku iredentističku politiku.²⁷ Milinovački su pravaši, uz kritiku da se ne radi o trijalističkom nego "dualističko-nagodbenom programu", izjavili da bi ga ipak podržali kada bi ga prihvatio i srpski dio Koalicije.²⁸ Njima nije bilo zazorno što Hrvatsko-srpska koalicija eventualno ujedinjenje hrvatskih zemalja temelji na načelu hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, odnosno što se time gubi isključivo hrvatski nacionalni karakter hrvatske države, nego su isticali da Koalicija načelnom podrškom ujedinjenju "hrvatsko-srpskih" zemalja Monarhije polako prihvaća pravaški program.²⁹

Sukob s banom Tomašićem oslabio je Koaliciju. Od izbora održanih 1908., kada je Koalicija osvojila 56 mandata i apsolutnu većinu u hrvatskom Saboru, podrška Koaliciji počela se topiti. Na prvim izborima pod Tomašićevim režimom, održanima u listopadu 1910., Koalicija je osvojila tek 36 mandata. Tada razjedinjeni pravaši osvojili su 23 mandata i zadržali približan broj mandata osvojenih 1908. godine. Mandate Koaliciji oduzeli su vladini kandidati, koji 1908. nisu osvojili nijedan mandat, a 1910. osvojili su ih 16, te Hrvatska pučka seljačka stranka, koja je 1908. osvojila tri mandata, a 1910. njih devet.³⁰ Ako je Koalicija i smatrala da ti izborni rezultati znače njezinu privremenu slabost te da će je birači već na sljedećim izborima nagraditi za njen sukob s režimom bana Tomašića, izbori održani u prosincu 1911. uvjerali su je da je trend pada njene popularnosti stalan. Na tim je izborima Koalicija osvojila 24 mandata, Tomašićeva Stranka narodnog napretka 20 mandata, a fuzionirani su pravaši s 27 mandata osvojili relativnu većinu u hrvatskom Saboru.³¹ Kako bi zaustavila daljnji pad, koji bi se očekivano dogodio na sljedećim izborima, Koalicija je tada postala spremnija prihvatiti uvjete pravaša za izborni sporazum.

²⁵ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.–1918., sv. II., 441.-445.; Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, 1989., 88.

²⁶ "Ban dr. Tomašić u Osieku", *Hrvatsko pravo*, 26. IX. 1910.

²⁷ "Banov govor", *Hrvatsko pravo*, 27. IX. 1910.

²⁸ "Program nove stranke", *Hrvatska sloboda*, 16. IX. 1910.

²⁹ "Govor Stjepana Zagorca o političkom položaju, izrečen 26. lipnja 1911. na skupštini pouzdanika Starčevićeve stranke prava.", *Podravska hrvatska straža*, 1. VII. 1911.

³⁰ "Izabrani zastupnici", *Obzor*, 30. X. 1910.

³¹ "Rezultati izbora", *Obzor*, 19. XII. 1911.

Sklapanje sporazuma između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije

Pobjedom ujedinjenih pravaša i porazom obiju nagodbenih stranaka nagodbeni je sustav mogao funkcionirati ili ako bi se dvije nagodbene stranke pomirile ili ako bi pravaši poduprli jednu od njih, što bi joj omogućilo dolazak na vlast. U tim okolnostima frankovački dio Stranke prava bio je skloniji poduprijeti bana Tomašića, a milinovački dio Hrvatsko-srpsku koaliciju, što je našlo odraz i u pisanju mnogih listova da se u netom ujedinjenoj Stranci prava priprema novi raskol.³² Frankovački dio stranke stupio je u pregovore s banom Tomašićem,³³ koji je kao protuuslugu pravašima nudio novu podjelu izbornih kotareva u Hrvatskoj, kojom bi se ukinuo dotadašnji neproporcionalno velik utjecaj Srba i zapečatila dominacija pravaša u hrvatskoj politici.³⁴ No glede taktike ujedinjene Stranke prava prevladalo je milinovačko stajalište o podršci vladavini Hrvatsko-srpske koalicije.

Na konferenciji svepravaške organizacije održanoj u siječnju 1912. u Zagrebu zaključeno je da ujedinjena Stranka prava ne smije poduprijeti nijednog "predstavnik, podržavatelja i stranku nagodbenog režima",³⁵ što se odnosilo isključivo na bana Tomašića i Stranku narodnog napretka, ne i na nagodbenjačku Koaliciju.³⁶ Tu taktiku pravaša milinovac Stjepan Zagorac opravdavao je pred prijestolonasljednikom Franjom Ferdinandom, kojem je u memorandumu³⁷ iz siječnja 1912. pisao da je namjera Stranke prava pridobiti srpske stranke u Monarhiji za pravaški program ujedinjenja svih hrvatskih zemalja unutar Monarhije, čime bi Srbi postali lojalan element, a zbog čega Stranka prava nastoji sklopiti sporazum s njima.³⁸

³² "Slavosrpski strah pred pravaštvom", *Hrvatska* (Zagreb), 3. I. 1912.

³³ "Obćenje s političkim protivnicima", *Hrvatska*, 4. I. 1912.

³⁴ "Zagreb, 19. siječnja", *Hrvatska*, 19. I. 1912.; I. PERŠIĆ, *n. dj.*, 180.

³⁵ "Kratki tečaj četverodnevni rasprava", *Hrvatska*, 15. I. 1912.

³⁶ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.–1918., sv. I., 1145.; Stjepan ZAGORAC, "Politika i taktika Stranke prava", *Hrvatska*, 19. I. 1912.

³⁷ Uz ovaj neobjavljeni memorandum upućen prijestolonasljedniku, svepravaška je organizacija s iste konferencije uputila i memorandum upućen vladaru, koji je u veljači 1912. objavljen u pravaškom tisku. U memorandumu upućenom vladaru pravaši su zahtijevali da kralj, u skladu sa svojim reskriptom od 20. veljače 1861., sazove predstavnike svih hrvatskih zemalja u Zagreb na zajednički sabor koji bi, u dogovoru s njime, proveo ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u hrvatsku državu i uredio njene odnose prema cjelokupnoj Monarhiji. T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 648.–652.; M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 384.; J. ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., 40. Dok Šidak ne spominje da su pravaši s iste konferencije uputili i memorandum prijestolonasljedniku, Gross spominje i taj memorandum, no smatra da je prijestolonasljedniku poslan isti memorandum kao i vladaru. Riječ je međutim o dva različita memoranduma poslana s iste konferencije.

³⁸ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.–1918., sv. III., 114. Taj je memorandum Zagorac citirao u govoru u hrvatskom Saboru iz lipnja 1915., gdje je naveo da ga je sastavio u kolovozu 1912. godine. No Zagorac je u navedenom govoru naveo da je dva mjeseca nakon sastavljanja memoranduma sklopljen pakt između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije. Kako je jedini pakt između tih dviju stranaka sklopljen u ožujku 1912., jasno je da je memorandum, ako je sastavljen dva mjeseca prije, sastavljen u siječnju te godine, na vijeću pravaških narodnih zastupnika iz svih hrvatskih zemalja, s kojeg je poslan i navedeni memorandum upućen vladaru.

Ostavši bez podrške pravaša, novi hrvatski ban Slavko Cuvaj raspustio je Sabor krajem siječnja 1912., obrazlažući taj postupak “nesumnjivom radnom nesposobnosti dosadašnjeg sabora”.³⁹ Kako se očekivalo raspisivanje novih izbora, Koalicija je početkom veljače 1912. pozvala Stranku prava na sklapanje izbornog sporazuma. Pravaši su prihvatili poziv te su započeli jednomjesečni pregovori.⁴⁰ Početno pregovaračko stajalište Koalicije bilo je da sporazum treba služiti tek međusobnom osiguravanju mandata koje su obje stranke osvojile na prethodnim izborima,⁴¹ što je milinovački dio ujedinjene Stranke prava, koji je sporazum s Koalicijom htio postići po svaku cijenu, bio spreman prihvatiti. Ali na pritisak frankovačkog dijela stranke, koji se opirao bilo kakvom sporazumu s Koalicijom, sklapanje izbornog sporazuma Koaliciji je uvjetovano određenim političkim zahtjevima kojima je se htjelo obvezati na vođenje protunagodbene politike.⁴²

Sredinom ožujka 1912. potpisan je sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije. Potpisan je ne samo u cilju borbe protiv vladavine Slavka Cuvaja nego i radi borbe protiv “cijelog ovog sistema”. Kako bi se ti ciljevi ostvarili, stranke su se obvezale da će se zajednički boriti protiv mađarskog osvajanja većine u hrvatskom Saboru te za opće pravo glasa i hrvatsku financijsku neovisnost. U smislu borbe za financijsku neovisnost stranke su se obvezale da u hrvatskom Saboru neće glasati za produženje “današnje financijske nagodbe” između Hrvatske i Ugarske, nego će Hrvatsko-srpska koalicija, koja će kao nagodbena stranka uz potporu pravaša nakon izbora preuzeti vlast u Hrvatskoj, sazvati hrvatski Kraljevinski odbor, u kojem će proporcionalno snazi u Saboru participirati i pravaši i koji će s istim ugarskim Odborom urediti nove hrvatsko-ugarske financijske odnose. Uz te odredbe sporazum je obvezivao Koaliciju da ostane pri odluci donesenoj sredinom 1911., da će opozvati staru hrvatsku delegaciju u ugarskom Saboru te da neće birati i niti se dati birati u novu delegaciju dok se ne saniraju jezične povrede Hrvatsko-ugarske nagodbe. Dio sporazuma koji se odnosio na izbornu suradnju određivao je da se poštuje uspjeh dviju stranaka ostvaren na prethodnim izborima te da se u kotarevima koje je na prethodnim izborima osvojio vladin kandidat podupre kandidata one od dviju stranaka koja je na tim izborima osvojila relativno veći broj glasova.⁴³

Zahtjev za neprodujivanje postojeće financijske nagodbe bio je aktualan jer je krajem 1913. istjecala postojeća financijska nagodba između banske Hrvatske i Ugarske koju su hrvatski i ugarski kraljevinski odbori sklopili 1906. za razdoblje od 1. siječnja 1904. do 31. prosinca 1913. godine. Prethodna financijska nagodba koju su utanačili hrvatski i ugarski kraljevinski odbori istekla je

³⁹ “Banove izjave u Pester Lloyd”, *Hrvatska*, 30. I. 1912.

⁴⁰ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.–1918., sv. I., 262.

⁴¹ *Isto*, 160.

⁴² “Priznanje vjerolomstva”, *Hrvatska*, 26. XI. 1913.

⁴³ T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 675.-677.

1897., a zatim se ista financijska nagodba, bez dogovora kraljevinskih odbora, posebnim zakonima donesenima u hrvatskom i ugarskom saboru provizorno produljivala na razdoblje od godinu dana, sve do 1906., kada su kraljevinski odbori sklopili novu financijsku nagodbu na navedeni rok od deset godina.⁴⁴

Obvezom unesenom u pakt s Koalicijom – da se postojeća nagodba neće produljiti u hrvatskom Saboru – frankovci su htjeli spriječiti provizorno produljenje postojeće financijske nagodbe. Smatrali su da bi od 31. prosinca 1913. i prestanka važenja postojeće financijske nagodbe Hrvatska pravno postala financijski neovisna, budući da bi prestao vrijediti zakon koji je određivao koliko novca ubranog na području banske Hrvatske ugarski ministar financija smije izručiti ugarskoj državnoj blagajni za pokriće zajedničkih troškova. S druge strane frankovci su bili svjesni da prestankom važenja postojeće financijske nagodbe Hrvatska ne bi i stvarno postala financijski neovisna, budući da je za to trebalo promijeniti odredbu same Hrvatsko-ugarske nagodbe koja je određivala financijsku ovisnost Hrvatske o Ugarskoj, a to je moglo biti promijenjeno jedino dogovorom kraljevinskih odbora. Zato je u sporazum s Koalicijom unesena odredba o sazivu hrvatskog Kraljevinskog odbora, u kojem bi participirali pravaši i koji bi trebao dobiti mandat za postizanje stvarne hrvatske financijske samostalnosti. Frankovci su bili uvjereni da bi tijekom pregovora kraljevinskih odbora u prilog hrvatskim težnjama išao pritisak kojem bi ugarska strana bila izložena zbog približavanja obnove njene financijske nagodbe s austrijskom polovicom Monarhije, koja je trebala biti zaključena 1917. godine.⁴⁵

Nakon potpisivanja sporazuma pravaši su prenijeli polemiku koja se tih dana vodila između hrvatskih i bosansko-hercegovačkih Srba oko mogućnosti sjedinjenja Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. U polemici su bosansko-hercegovački Srbi odbijali tu mogućnost, ostajući na programu autonomije Bosne i Hercegovine unutar dualistički uređene Monarhije, dok su hrvatski Srbi tu mogućnost podupirali na temelju načela hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva. Pritom su hrvatski Srbi i dalje odbacivali podršku tom ujedinjenju unutar trijalizma, no novost u njihovu državnom pravnom stajalištu bila je da prihvaćaju mogućnost ujedinjenja “hrvatsko-srpskih” zemalja unutar federalizirane Monarhije.⁴⁶ U isto su vrijeme i ujedinjeni pravaši djelomično promijenili svoje državno pravno stajalište. Dok su do sklapanja sporazuma s Koalicijom svoj program tumačili isključivo kao trijalistički,⁴⁷ nakon sklapanja počeli su ga tumačiti i u federalističkom duhu.⁴⁸ Takva su stajališta odgovarala naka-

⁴⁴ S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., 101.

⁴⁵ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 158.-172.

⁴⁶ “Trijalizam i pravaštvo”, *Hrvatska*, 15. III. 1912.

⁴⁷ S. ZAGORAC, “Je li moguće oživotvorenje programa Stranke prava”, *Hrvatska*, 31. X. 1911., isto, 3. XI. 1911., isto, 4. XI. 1911., isto, 6. XI. 1911., isto, 11. XI. 1911., isto, 18. XI. 1911., isto, 23. XI. 1911.; Tomo KUMIČIĆ, “Uzakonjenje trijalizma”, *Hrvatska*, 17. II. 1911., isto, 21. II. 1911.

⁴⁸ “Trijalizam i centralizam”, *Hrvatska*, 18. III. 1912. U ovom uvodnom članku istaknuto je da pravaši očekuju slom dualizma i stvaranje središnjeg parlamenta Monarhije, koji će zadržati

nama prijestolonasljednikove stranke, austrijskim kršćanskim socijalima, koji su podržali sporazum Stranke prava s Hrvatsko-srpskom koalicijom.⁴⁹ S druge strane, ocijenivši da se sporazumom Stranke prava s Koalicijom priprema odcjepljenje Hrvatske od zemalja ugarske krune, ugarska je vlada početkom travnja 1912. uvela komesarijat u Hrvatskoj.⁵⁰

Sudbina sporazuma

Savez pravaša s Koalicijom od samih je početaka bio na kušnji jer se Koalicija nije stvarno odrekla nagodbene politike i suradnje s ugarskom vladom. Nedugo po zaključenju sporazuma i uvođenja komesarijata u bansku Hrvatsku Koalicija je objavila deklaraciju pročitanu u ugarskom Saboru, u kojoj se izjasnila kao iskreno unionistička stranka, ogradila se od sporazuma sa Strankom prava i stavila na raspolaganje ugarskoj vladi.⁵¹ Zbog toga je Stranka prava pozvala Koaliciju na sastanak u svrhu razrješenja nesuglasica. Koalicija je na tom sastanku izjavila da se odredba sporazuma o neproduljenju postojeće financijske nagodbe ne odnosi na provizorno produljenje te nagodbe u Saboru na godinu dana, nego na neproduljenje iste putem kraljevinskih odbora na rok od deset godina. Kako su pravaši zaprijetili da će u slučaju takvog tumačenja odredbe raskinuti sporazum, Koalicija je prihvatila stajalište da se ta odredba odnosi i na provizorno produljenje financijske nagodbe. Vidjevši da je Koalicija spremna nagoditi se s ugarskom vladom mimo odredbi sporazuma, pravaši su je na koncu obvezali i na to da ne stupa u pregovore s odlučujućim čimbenicima u Monarhiji a da o tomu ne obavijesti Stranku prava i ne sporazumije se s njom.⁵²

Ugarska je vlada u pregovore s Koalicijom ušla u listopadu 1912., želeći spriječiti da krizu u Hrvatskoj rješavaju vojni krugovi, čiji je utjecaj u Monarhiji porastao izbijanjem Balkanskog rata. Pritom je ugarska vlada za podršku hrvatskoj nagodbenoj vladi Koaliciji nudila saniranje jezičnih povreda Nagodbe, što je Koalicija prihvatila. No prijetnja rata između Austro-Ugarske

---

ovlasti u onim poslovima koji su dotad pripadali dvjema državnim delegacijama. Svi ostali poslovi pripadali bi "pojednim historičko narodnim grupama".

⁴⁹ M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 385.-386. Mirjana Gross, koja polazi od tvrdnje da je aksiom velikaustrijskog kruga bila sustavna protusrpska djelatnost, navodi da austrijski kršćanski socijali "nisu osudili sporazum". No aksiom velikaustrijskog kruga nije bila sustavna protusrpska djelatnost. Analizirajući program velikaustrijskog kruga, Ivo Pilar je zaključio da taj krug nije želio uspostavu hrvatske, nego hrvatsko-srpske države unutar Monarhije. L. v. SÜDLAND (Ivo PILAR), *Južnoslavensko pitanje*, Varaždin, 1990., 368.

⁵⁰ "Dignuće ustava u Hrvatskoj", *Hrvatska*, 5. IV. 1912.

⁵¹ "Izjava pokojnog Š. Popovića", *Hrvat* (Zagreb), 22. VIII. 1913. Nudeći se ugarskoj vladi kao potpora budućoj hrvatskoj vladi, Koalicija je u toj deklaraciji navela da je žalosno da ona "kao iskreno nagodbeno stranka mora tražiti saveze u redovima onih, koji se od nje svojim programom razlikuju".

⁵² *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 281.-282.; "Priznanje vjerolomstva", *Hrvatska*, 26. XI. 1913.

Monarhije i Srbije, uzrokovana srbijanskim napredovanjem na ratištu, onemogućila je rješenje krize u Hrvatskoj uz pomoć Hrvatsko-srpske koalicije,⁵³ koja je početkom Balkanskog rata podržala ratne ciljeve Srbije.⁵⁴

Ne zna se je li Stranka prava već u listopadu 1912. bila obaviještena o pregovorima Koalicije s ugarskom vladom koji su utjecali na odnose unutar te stranke. U listopadu 1912., u vrijeme početka pregovora ugarske vlade s Koalicijom, protiv člana Poslovnog odbora banovinske Stranke prava i Vrhovne uprave Stranke prava za sve hrvatske zemlje, frankovca Aleksandra Horvata, pokrenut je kazneni postupak te je i pritvoren zbog sumnje da je kao pravni zastupnik posmrtno pripomoćne zadruge "Balkan" radi materijalne koristi prikrivao loše poslovne rezultate zadruge, što je izazvalo bankrot njenih članova.⁵⁵

Aleksandar Horvat tvrdio je da je nevin te da je riječ o političkom progону uzrokovanom njegovom ulogom u pokušajima rušenja Cuvajeva režima.⁵⁶ Tvrdnju o prvenstveno političkom progону zastupao je i nekadašnji frankovac Iso Kršnjavi, koji je pisao da ne zna je li Horvat kriv ili ne, ali da je njegov slučaj "samo pokušaj da se uništi stranka prava", iza čega je vidio prste tadašnjeg predsjednika ugarske vlade grofa Khuen-Héderváryja. Kršnjavi je predbacivao Horvatu što se uopće upleo u poslovanje sa sumnjivim poduzećem "Balkan", no smatrao je da je Horvat to učinio kako bi namaknuo novac za stranku.⁵⁷ Osim činjenice da je sud nakon istrage oslobodio Horvata svake krivnje,⁵⁸ u prilog tvrdnji da je Horvat bio nevin ide činjenica da se režim Slavka Cuvaja u obračunu s oporbenim strankama i inače služio kompromitiranjem njihovih članova. Tako je tijekom Cuvajeve vladavine raspušten niz općinskih i gradskih zastupstava koja su držale bilo Stranka prava bilo Koalicija, a protiv dijela njihovih načelnika, zastupnika i vijećnika pokrenuti su kazneni ili disciplinski postupci zbog navodnog protuzakonitog pribavljanja materijalne koristi ili nesavjesnog poslovanja.⁵⁹

Bivši ban Pavao Rauch, blizak frankovcima, razloge Horvatova progona doveo je u usku vezu s početkom pregovora Koalicije s ugarskom vladom oko potpore hrvatskoj nagodbenoj vladi. Prema njegovoj tvrdnji, Koalicija je tijekom tih pregovora od Cuvaja "zatražila glavu" Aleksandra Horvata.⁶⁰ Ako je

⁵³ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske I.*, drugo izdanje, Zagreb, 1990., 320.-321.

⁵⁴ T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 653.-655.

⁵⁵ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 1168.

⁵⁶ *Isto*, 1284.-1286.

⁵⁷ I. KRŠNJAVI, *n. dj.*, 679.

⁵⁸ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 1150.

⁵⁹ Primjerice tijekom 1912. raspušteno je varaždinsko, senjsko, koprivničko i požeško zastupstvo. Vidi Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Predsjedništvo zemaljske vlade, kut. 844, dok. 135./1912., 1568./1912., 2779./1912., 5628./1912.; HDA, Unutrašnji odjel zemaljske vlade, kut. 3521, dok. 11 651./1912., 33 783./1912., 49 376./1912.

⁶⁰ Većeslav WILDER, *Dva smjera u hrvatskoj politici*, Zagreb, 1918., 99.; Pavao RAUCH, *Memoari bana Pavla Raucha*, prir. Branka Molnar, Zagreb, 2009., 119.-120.

ta tvrdnja točna, razlog za takav postupak Koalicije valja tražiti u činjenici da je upravo Aleksandar Horvat izradio nacrt sporazuma između Stranke prava i Koalicije kojim se Hrvatsko-srpsku koaliciju odredbom o borbi za hrvatsku financijsku neovisnost željelo vezati uz protunagodbenu politiku,⁶¹ odnosno u činjenici da je Horvat bio prvak onog dijela Stranke prava koji nije vjerovao u iskrenost novog, protunagodbene političkog pravca Koalicije. Horvatovim kompromitiranjem otupjela bi oštrica kritike upućena Koaliciji ako bi ona došla na vlast i napustila borbu za hrvatsku financijsku neovisnost, čime bi prekršila sporazum sa Strankom prava.

Značajno je držanje milinovačkog dijela stranke prema Horvatovu slučaju, koji je kompromitirao čitavu Stranku prava. Umjesto da podupru svog istaknutog člana, milinovci su od samog početka istrage zauzeli stajalište da se ne radi o političkom, nego sasvim osnovanom progonu, pokrenutom isključivo zbog Horvatove kriminalne djelatnosti.⁶² Milinovci su to uhićenje iskoristili kako bi potpuno zagospodarili strankom te su pružanje pomoći Horvatu uvjetovali njegovim povlačenjem sa svih stranačkih položaja. Nakon što ga je sud u travnju 1913. oslobodio svake krivnje, Horvatu nisu dopustili da se vrati na te položaje,⁶³ tvrdeći da je do obustave postupka došlo na intervenciju ugarske vlade, koja je time među frankovcima dobila saveznike koji u budućem sazivu hrvatskog Sabora namjeravaju poduprijeti mađaronsku stranku.⁶⁴

Uz Aleksandra Horvata milinovci su tijekom tog razdoblja marginalizirali i ostale frankovačke prvake. Stranka je Franu Milobaru zbog sumnje da odaje povjerljive stranačke poslove zabranila objavljivati članke u stranačkom listu te je podržala optužbu da je Ivo Frank radi pribavljanja materijalne koristi sudjelovao u podmićivanju vladinih dužnosnika, što je, kao i u Horvatovu slučaju, sud na kraju odbacio.⁶⁵ Koalicija je milinovačku politiku tumačila time da je svrha fuzije pravaša u banskoj Hrvatskoj, i jedna od svrha sporazuma Koalicije sa Strankom prava, bila vezati frankovce, kao nosioce ekskluzivnog hrvatstva, uz načela općenarodne, hrvatsko-srpske politike.⁶⁶ Kako se pokazalo, vođenje ekskluzivno hrvatske nacionalne politike podrazumijevalo je borbu pravaša za dolazak na vlast, dok je vođenje općenarodne politike podrazumijevalo podršku pravaša dolasku Koalicije na vlast. Budući da frankovci nisu pristajali na podršku Koaliciji, trebalo je smanjiti njihov utjecaj u stranci.

⁶¹ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 267., 280.-281.

⁶² *Isto*, 1283.-1284.

⁶³ HDA, Rukopisna ostavština Ante Pavelića starijeg, nenaslovljen tekst iz 1914. koji iz milinovačkog kuta gledišta objašnjava razloge pravaškog raskola iz 1913. godine.

⁶⁴ Aleksandar HORVAT, "Da se razumiemo", *Hrvatska*, 19. V. 1913.

⁶⁵ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1913.-1918., sv. I., 1272.-1274. Frankova supruga Aglaja u memoarskim zapisima navodi da je Ivo Frank sredinom 1913. bio spreman razvrgnuti zaruke s njom zbog straha da ta optužba ne kompromitira i nju. S. MATKOVIĆ, *Izabrani portreti pravaša: prilozi hrvatskoj političkoj povijesti*, Zagreb, 2011., 215.-216.

⁶⁶ "Stranka prava i pakt s Koalicijom", *Srbobran* (Zagreb), 11. (24.) V. 1913.

U prilog tvrdnji milinovaca da je Horvat zaista bio upleten u kriminalnu djelatnost i da je oslobođen kada je pristao surađivati s mađaronima ide činjenica da je frankovački dio Stranke prava ubrzo po Horvatovu uhićenju započeo pregovore s mađaronima oko uvjeta podrške nagodbenom režimu u Hrvatskoj. U siječnju 1913. u mađaronskom su tisku počeli izlaziti članci u kojima se pozivalo Stranku prava da napusti “neplodnu” trijalističku politiku, koja ima “srpsku patinu”,⁶⁷ te da raskine savez s Koalicijom i sklopi savez s mađaronima. Ti su pozivi bili upućeni isključivo milinovačkom dijelu Stranke prava, budući da je, prema tvrdnji mađaronskog tiska, njezin frankovački dio već bio pridobiven za takvu politiku.⁶⁸

No činjenica da su se frankovci u to vrijeme počeli dogovarati s mađaronima sama po sebi ne podrazumijeva Horvatovu krivnju. Uz činjenicu da je konstanta frankovačke politike bila suradnja s mađaronima, u to se vrijeme dogodila još jedna promjena koja je mogla utjecati na odluku frankovaca da započnu s tim pregovorima. Tijekom balkanskih ratova velikoaustrijski krug počeo je napuštati protidualističku politiku, uviđajući da takvu politiku u Hrvatskoj vode stranke koje su podržavale ratne ciljeve Srbije, što se ticalo i Stranke prava pod milinovačkim vodstvom. Time su se potvrdile prijašnje strepnje frankovaca da će trijalizam kompromitiran “centrifugalnim srbofilstvom” pasti u nemilost onih odlučujućih čimbenika u Monarhiji koji su ga dotad podržavali. Umjesto protidualističke politike, velikoaustrijski krug počeo se okretati suradnji s Mađarima i prihvaćati politiku umjerene revizije dualističkog sustava, odnosno prepustio je Hrvatsku interesnoj sferi Mađara, uz uvjet da se izađe u susret nekim hrvatskim političkim zahtjevima. Pritom je velikoaustrijski krug računao s frankovcima, koji su ostvarenje svog programa, za razliku od milinovaca, bezuvjetno vezali uz okvir Monarhije.⁶⁹

Kao izraz takve politike ugarska je vlada krajem 1912. povukla kraljevskog povjerenika Slavka Cuvaja i upravu u Hrvatskoj prepustila ministarskom savjetniku Dragutinu Unkelhäuseru,⁷⁰ koji je trebao pripremiti teren za povratak ustavnog stanja u Hrvatskoj. Počeli su novi pregovori ugarske vlade s hrvatskim političkim strankama oko uvjeta podrške nagodbenoj vladi, pri čemu je ugarska vlada ponudila program “modifikacije” Željezničarske pragmatike, uvođenja hrvatskih naziva mjesta u Hrvatskoj te “pravednog riješenja hrvatskih financija”.⁷¹

⁶⁷ “Branici hrvatstva”, *Hrvatska*, 31. I. 1913.

⁶⁸ “Zagreb 10. siječnja”, *Hrvatska*, 10. I. 1913.; “Izpravak”, *Hrvatska*, 23. I. 1913.; “Lov za i na stranku prava”, *Hrvatska*, 27. I. 1913.

⁶⁹ M. GROSS, “Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda”, 50.-65.

⁷⁰ Josip Horvat smatra da je Cuvajevo povlačenje uslijedilo kao plod pregovora ugarske vlade s Koalicijom. Mirjana Gross zastupa opravdanije stajalište da je ugarska vlada povukla Cuvaja vjerojatno na pritisak velikoaustrijskog kruga. J. HORVAT, *n. dj.*, 321.; M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 400.-401.

⁷¹ “Izjave ministra za Hrvatsku g. pl. Josipovicha o hrvatskoj krizi”, *Obzor*, 1. II. 1913.

Uz Koaliciju su taj put u pregovore, posredstvom mađarona, bili uključeni i frankovci.⁷² Frankovci su pritom namjeravali podržati vladavinu Pavla Raucha, koji je u to vrijeme ušao u Tomašićevu Stranku narodnog napredka.⁷³ U namjeri da vlada s osloncem na buduću frankovačko-mađaronsku većinu, Rauch je imao i potporu vladara.⁷⁴ Prema tvrdnji milinovaca, frankovci su svoje nakane mislili izvesti tako da Stranka prava na buduće izbore izađe jedinstvena i vezana sporazumom s Koalicijom, što bi joj jamčilo najmanje isti broj mandata ostvaren na prethodnim izborima, ali bi nakon izbora raskinuli sporazum s Koalicijom i otvoreno poduprli Rauchovu vladu, uvjereni da će im se prikloniti većina pravaških zastupnika.⁷⁵ No frankovci su tom prilikom, uz zahtjev za uspostavu pravednijih financijskih odnosa između Hrvatske i Ugarske, što je bilo sadržano i u aktualnom programu ugarske vlade za rješenje krize u Hrvatskoj, podršku nagodbenoj vladi uvjetovali i novom podjelom izbornih kotareva u Hrvatskoj kako bi se spriječio neproporcionalno velik utjecaj Srba,⁷⁶ odnosno Hrvatsko-srpske koalicije u hrvatskoj politici i čime bi Stranka prava osvojila veliku većinu mandata na izborima. To bi značilo da su frankovci, uz preduvjet da ugarska vlada prethodno pristane na novu podjelu izbornih kotareva, sporazum s Koalicijom namjeravali raskinuti prije izbora. U tim bi okolnostima Stranka prava postala apsolutni gospodar hrvatskog političkog života i mogla bi diktirati daljnje uvjete suradnje nagodbenoj vladi, u skladu sa svojim nacionalno-političkim programom.

Birajući između mogućnosti da pod frankovačkim vodstvom podupru vladavinu mađarona ili vladavinu Hrvatsko-srpske koalicije, milinovci su odlučili poduprijeti Koaliciju. Ta odluka nije bila uvjetovana njihovom željom da poštuju savez Stranke prava i Koalicije, jer su milinovci pristali podržati dolazak Koalicije na vlast mimo jedne od ključnih odredbi tog saveza – neproduljenja postojeće financijske nagodbe u hrvatskom Saboru. U siječnju 1913. Mile Starčević naveo je na sjednici Hrvatsko-slovenskog izvršnog odbora,⁷⁷ na kojoj nije bilo frankovaca, da su ga tih dana predstavnici Koalicije obavijestili kako

⁷² HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 2, dok. 16, 90.

⁷³ Prilikom pomirenja Rauchove i Tomašićeve grupe mađarona šire su glasine kako je dogovoreno da će banom postati Pavao Rauch, podbanom bivši državni odvjetnik Milan Accourt, odjelnim predstojnikom za pravosuđe bivši srpski radikal Giga Avakumović, a odjelnim predstojnikom za nastavu frankovac Fran Milobar. Prema tim glasinama, Nikola Tomašić trebao je postati ministrom za Hrvatsku u ugarskoj vladi. "Opet riešavanje", *Hrvatski pokret*, 27. V. 1913. O pomirenju dviju mađaronskih grupa vidi i V. WILDER, *n. dj.*, 99.

⁷⁴ "Mađarska štampa o raskolu", *Hrvatski pokret* (Zagreb), 23. V. 1913.; "Političke bilješke", *Srbobran*, 11. (24.) V. 1913.

⁷⁵ "Nek se bistrli II", *Hrvat*, 24. XII. 1913.

⁷⁶ I. KRŠNJAVI, *n. dj.*, 690.

⁷⁷ Nakon što je u listopadu 1911., formiranjem Vrhovne uprave Stranke prava za sve hrvatske zemlje, stvorena organizacija koja je okupljala pravaške stranke iz svih hrvatskih zemalja, pravaši su povelili pregovore sa Sveslovenskom pučkom strankom oko njezina prihvaćanja pravaškog političkog programa. Kao korak prema tom cilju, na sastanku Vrhovne uprave Stranke prava i predstavnika Sveslovenske pučke stranke održanom u rujnu 1912. ustrojen je Hrvatsko-slovenski izvršni odbor.

im je u pregovorima s ugarskom vladom obećano da će ubrzo doći na vlast. Starčević je prenio da se ugarska vlada dvoumi oko toga imenovati li banom člana Koalicije Miroslava Kulmera ili mađarona Aleksandra Rakodczaya, te da bi prema mišljenju Koalicije bolje rješenje bio mađaron, budući da bi u tom slučaju Koalicija dobila pravo imenovati ostale članove hrvatske vlade i velike župane.⁷⁸ Istaknuo je da su mu predstavnici Koalicije obećali da će prihvatiti vladu jedino ako su pravaši s tim sporazumni i pristanu joj biti “poštena opozicija”. Uz to je milinovcima obećano da će u slučaju potpore dobiti pravo veta na izbor osobito nepoćudnih viših vladinih službenika.⁷⁹

Nakon razmatranja te ponude, početkom veljače 1913. došlo je do sastanka predstavnika milinovaca i Koalicije. Na sastanku je Koalicija iznijela uvjete pod kojima je spremna preuzeti vlast u Hrvatskoj. Uz zahtjeve za ukidanje Željezničarske pragmatike, oživotvorenje zakona o nazivima mjesta u Hrvatskoj te “saziv regnikularne deputacije za saniranje nagode”, što je sadržavao i aktualni program ugarske vlade, Koalicija je tražila i parlamentarizaciju hrvatske vlade. Saslušavši predstavnike Koalicije, milinovci su odlučili da će Stranka prava, “bez narinutih Prebeg, Horvat, Milobar, Frank, Kršnjavi, Elegović”, lojalno oponirati Koaliciji “kao stranci spremnoj na vladu na temelju nagode”.⁸⁰

Prilikom razgovora nije se spominjalo pitanje provizornog produljenja postojeće financijske nagodbe u hrvatskom Saboru, što je frankovačkom dijelu Stranke prava pri potpisivanju sporazuma bilo sredstvo vezanja Koalicije uz protunagodbenu politiku. Štoviše, milinovci su na tom sastanku jasno podržali namjere Koalicije da vlada na temelju Nagodbe te u to vrijeme nisu reagirali ni na njeno javno tumačenje sporazuma sa Strankom prava prema kojem se Koalicija sporazumom nije obvezala na prijelom s Ugarskom niti odrekla nagodbenog programa, nego da je sporazumom, koji je zadržavao postojeći odnos snaga, čak spriječeno formiranje protunagodbene pravaške većine u hrvatskom Saboru.⁸¹ Milinovci su vjerovali da Koalicija, kada dođe na vlast, neće beskonačno produljivati postojeće financijske odnose između Hrvatske i Ugarske, nego će kao vladajuća stranka povesti borbu za hrvatsku financijsku neovisnost putem kraljevinskih odbora.

Raskol u Stranci prava

Zaključak o lojalnom oponiranju Stranke prava vladi Koalicije bez “narinutih” frankovaca pokazuje nakanu milinovaca da potpuno očiste Stranku prava od frankovaca. Ta je nakana sazrela u svibnju 1913. godine. U prvoj po-

⁷⁸ Komentirajući odjek programa ugarske vlade za rješenje krize u Hrvatskoj među hrvatskim strankama, ministar Josipović naveo je da Koalicija prihvaća u cijelosti taj program, ali ga uvjetuje sastavljanjem vlade iz njezinih redova. “Izjave ministra za Hrvatsku g. pl. Josipoviča o hrvatskoj krizi”, *Obzor*, 1. II. 1913.

⁷⁹ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 10, dok. 9, 238.

⁸⁰ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 2, dok. 16, 86.-87.

⁸¹ “Opet izjave o Hrvatskoj”, *Hrvatski pokret*, 3. II. 1913.

lovici tog mjeseca gradački list *Tagespost* najavio je u članku u kojem se bavio frankovcima pravaški raskol te naglasio da će se ključna borba voditi oko utjecaja na glavno pravaško glasilo, *Hrvatsku*,⁸² koje se dotad nalazilo u rukama milinovaca. Sredinom istog mjeseca *Hrvatska* je prvi put javno optužila “neke članove stranke prava” da su mimo stranačke politike stupili u dodir s mađarskim vlastodršcima radi dogovora oko podupiranja nagodbene vlade u Hrvatskoj te je najavljeno njihovo isključenje iz stranke.⁸³ U vrijeme objavljivanja tog članka čelnik milinovaca Mile Starčević nalazio se na dvodnevnom sastanku s dalmatinskim pravašima u Beču, gdje je posredovao između dviju zavađenih struja dalmatinskih pravaša.⁸⁴ No na tom je sastanku Starčević tražio i potporu dalmatinskih pravaša namjeri da se frankovci izbace iz banovinske Stranke prava, što su dalmatinski pravaši prihvatili, te je odlučeno da se Aleksandar Horvat, Ivo Frank, Vladimir Sachs, Ivo Elegović, Fran Milobar, Iso Kršnjavi i Karlo Bošnjak odstrane iz stranke zbog pregovora s mađaronima oko zajedničkog preuzimanja vlasti u Hrvatskoj.⁸⁵

Frankovci su preduhitrili milinovce te su dan nakon navedenog sastanka u Beču izbacili milinovačko uredništvo iz *Hrvatske*, čime se Stranka prava ponovo raskolila. Frankovci su svoj postupak opravdavali načelnim razlozima, navodeći da je smjena milinovačkog uredništva nastupila jer je ono tijekom Balkanskog rata odstupilo od temeljnih pravaških načela, ideja “čistog hrvatstva, katoličke stvari i dinastičnosti”.⁸⁶ Osim toga, razlog svog postupka objašnjavali su i taktičkim razlikama između pravaških struja, navodeći da je spor nastao zato što su milinovci i njihovi simpatizeri u ostalim hrvatskim zemljama, za razliku od frankovaca, bili uvjereni u pouzdanost Srba i mogućnost suradnje s njima,⁸⁷ zbog čega su sporazum s Koalicijom počeli tumačiti tako da se Koaliciji mora bezuvjetno pomoći da dođe na vlast.⁸⁸ Budući da su bili svjesni da sporazum sa Strankom prava otežava dolazak Koalicije na vlast, frankovci su inzistirali na tomu da sukob unutar Stranke prava ne razrješuje Koaliciju utanačenih obveza.⁸⁹

U isto su vrijeme frankovci nastavili s pregovorima oko uvjeta podrške nagodbenoj vladi. U srpnju 1913. kraljevskim povjerenikom u banskoj Hrvatskoj imenovan je Ivan Skerlec, koji je od ugarske vlade dobio mandat da napokon riješi krizu u Hrvatskoj. Približavanjem konačnog rješenja krize u Hrvatskoj frankovci su javno podržali mogućnost ostvarenja pravaškog programa unu-

⁸² “Gibanje frankovaca”, *Hrvatski pokret*, 14. V. 1913.

⁸³ “Stranka prava i rasplet krize”, *Hrvatska*, 17. V. 1913.

⁸⁴ O tomu vidi M. GROSS, “Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 1/1971., 275.-277.; M. DIKLIC, *n. dj.*, 432.-435.

⁸⁵ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 2, dok. 18, 17.

⁸⁶ “Iz poslovnog odbora stranke prava”, *Hrvatska*, 24. V. 1913.

⁸⁷ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 10, dok. 9, 213.

⁸⁸ Ivo FRANK, “Moj odgovor dru. Mili Starčeviću”, *Hrvatska*, 26. V. 1913.

⁸⁹ “Krive dedukcije”, *Hrvatska*, 20. V. 1913.

tar zemalja ugarske krune⁹⁰ te su potporu hrvatskoj vladi, koja bi se ostvarila novom podjelom izbornih kotareva i njihovom pobjedom na izborima,⁹¹ uvjetovali jamstvima Ugarske da će podržati “težnju hrvatskog naroda za njegovim ujedinjenjem i gospodarskom te financijskom samostalnošću”.⁹² Radikalizacija uvjeta pod kojima su frankovački prvaci pristajali poduprijeti hrvatsku vladu, odnosno zahtjev za potporu Mađara programu ujedinjenja svih hrvatskih zemalja, što frankovački prvaci početkom raspjeta hrvatske krize nisu postavljali, nastala je iz straha da ih se javnom potporom nagodbenom režimu ne proglasi izdajicama pravaških načela.⁹³ U isto je vrijeme Pavao Rauch u Budimpešti pokušavao pridobiti ugarsku vladu da odbaci “srpski kurs” i oslonac na Hrvatsko-srpsku koaliciju te da se osloni na mađarone poduprte frankovcima i prihvati “hrvatski kurs”.⁹⁴ Prihvaćanjem “hrvatskog kursa” ugarska je vlada trebala dopustiti novu podjelu izbornih kotareva u Hrvatskoj, koja bi jamčila izbor pravaške većine u hrvatskom Saboru, i pristati na uspostavu novih, pravednijih financijskih odnosa između Hrvatske i Ugarske.

Skerlec je u prvo vrijeme krizu u Hrvatskoj namjeravao riješiti uz oslonac na mađarone, koje bi podupirali frankovci, zbog čega je pristupio u Stranku narodnog napredka.⁹⁵ No Skerlec se ubrzo počeo okretati Koaliciji. Razlog tomu iznio je Iso Kršnjavi, kojem je kraljevski povjerenik u rujnu 1913. navodno rekao kako žali što je pristupio Stranci narodnog napredka jer se uvjerio da je ta stranka, bez podrške u narodu, osuđena na neuspjeh. O saveznicima mađarona, frankovcima, Skerlec je navodno rekao da su oni stvarno protiv unije s Ugarskom te da bi vlada koju oni podupiru bila prisiljena na velike ustupke. S druge strane Skerlec je Koaliciju ocijenio kao “stranku kompromisa” s kojom se može uspješno surađivati.⁹⁶ U to su vrijeme predstavnici Koalicije dobili povjerljive upute od srbijanske vlade da Koalicija treba bezuvjetno doći “na vladu” ili barem “pri vladu” i voditi čistu nagodbenu politiku kako bi umirila tamošnju velikosrpsku iredentu, koja je Monarhiji mogla dati povod za rat prije nego što Srbija bude spremna za nj. Koalicija je prihvatila uputu Beograda te se tom prilikom odrekla i nakane da naknadno, kao vladajuća stranka, povede borbu za hrvatsku financijsku neovisnost.⁹⁷

Skerlecov zaokret prema Koaliciji iz drugog je kuta protumačio Pavao Rauch, koji je tvrdio da je Skerlecovo okretanje Koaliciji bilo dio onodobne opće politike Austro-Ugarske Monarhije, koja je nakon balkanskih ratova teži-

⁹⁰ Karlo BOŠNJAK, “U okviru dualizma”, *Hrvatska*, 15. IX. 1913.

⁹¹ ISTI, “Izborna geometrija”, *Hrvatska*, 10. IX. 1913.

⁹² ISTI, “Dvie tri Pokretu”, *Hrvatska*, 12. IX. 1913.

⁹³ U to je vrijeme Iso Kršnjavi pisao da su frankovački prvaci svjesni da trebaju priznati nagodbeni sustav kako bi uopće došli u priliku preuzeti vlast u Hrvatskoj i s tog polazišta početi ostvarivati svoj program, no da su se tomu odupirala “gospoda u provinciji i malograđani odgojeni na tradicionalnim frazama”, dakle pravaško biračko tijelo. I. KRŠNJAVI, *n. dj.*, 703.

⁹⁴ “Što je hrvatski kurz?”, *Hrvatski pokret*, 25. IX. 1913.

⁹⁵ “Kraljevski komesar – član Stranke narodnog napredka”, *Hrvatski pokret*, 26. VII. 1913.

⁹⁶ I. KRŠNJAVI, *n. dj.*, 695.-696.

⁹⁷ B. KRIZMAN, *n. dj.*, 45.-47.

la uspostavi prijateljskih odnosa sa Srbijom.⁹⁸ Tadašnji austro-ugarski ministar financija i civilni upravitelj Bosne i Hercegovine Leon Bilinski u memoarskim zapisima potvrđuje Rauchovu tvrdnju, navodeći da je nakon balkanskih ratova austro-ugarsko ministarstvo vanjskih poslova podržalo njegovu sugestiju o potrebi normalizacije odnosa sa Srbijom i rješavanju krize u Hrvatskoj uz oslonac na Hrvatsko-srpsku koaliciju kako bi se Srbe u Bosni i Hercegovini odvratilo od iredentističke politike.⁹⁹ Te navode potvrđuje i onodobni tisak u Hrvatskoj, koji je pisao da je službena Srbija uspostavu novih gospodarskih odnosa s Monarhijom uvjetovala, između ostalog, rješanjem krize u Hrvatskoj uz pomoć Koalicije, za što su osobito lobirali Leon Bilinski i bosansko-hercegovački Srbi.¹⁰⁰

Razrješenje sporazuma

Nakon pravaškog raskola Koalicija je odbacila tvrdnje frankovaca da je vezana bilo kakvim obvezama prema njima,¹⁰¹ nego je legitimitet matične Stranke prava, za koju ju veže sporazum, dala milinovcima.¹⁰² No ubrzo po imenovanju Skerleca za kraljevskog povjerenika između nje i milinovaca izbile su prve nesuglasice oko tumačenja sporazuma. Milinovci su zaoštrili odnose s Koalicijom i počeli tvrditi da svrha sporazuma nije bila pomoći Koaliciji da dođe do vlasti na temelju Nagodbe, nego boriti se protiv nagodbenog sustava.¹⁰³ Budući da su te nesuglasice izbile prije nego što je Koalicija prihvatila upute iz Beograda da bezuvjetno prihvati vlast i potpuno napusti borbu za hrvatsku financijsku samostalnost, budući da su te upute bile tajne, pa je Koalicija i u to vrijeme¹⁰⁴ i nakon prihvaćanja navedenih uputa sustavno tvrdila da namjerava povesti borbu za hrvatsku financijsku samostalnost kao vladajuća stranka, putem kraljevinskih odbora, i budući da su milinovci dotad prihvaćali tumačenje sporazuma prema kojem je njegoa svrha bila pomoći Koaliciji da dođe na vlast na nagodbenom temelju, uzrok izbijanja spomenutih nesuglasica bio je u činjenici da je Koalicija pravaškim raskolom ojačala, zbog čega joj je pomoć milinovaca postala nepotrebna.

⁹⁸ V. WILDER, *n. dj.*, 100. Tražeći podršku austro-ugarskog ministarstva vanjskih poslova svom dolasku na vlast, Koalicija je u rujnu 1913. pisala: "Ako je u interesu monarhije da se uspostave dobri odnosi sa susjednom Srbijom, neće biti u interesu monarhije da se progone Srbi u Hrvatskoj. Nu ni za slučaj napetih odnosa sa Srbijom, monarhiji ne mogu konvenirati takvi odnosi u Hrvatskoj, koji bi stvarali nezadovoljstvo Hrvata i Srba u Hrvatskoj." "Pitanje savremene hrvatske politike", *Hrvatski pokret*, 11. IX. 1913.

⁹⁹ Leon BILINSKI, *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilinskog*, Sarajevo, 2004., 25.-30., 70.-82.

¹⁰⁰ "Srpska era u Hrvatskoj", *Hrvatska*, 10. XII. 1913.; "Bilinski i Hrvatska", *Hrvatska*, 1. II. 1915.

¹⁰¹ "Ne idemo za njima", *Hrvatski pokret*, 29. V. 1913.

¹⁰² "Frankofurtimaši izvan Stranke prava", *Hrvatski pokret*, 20. VI. 1913.

¹⁰³ "Svršeno je!", *Hrvat*, 2. VIII. 1913.; "Primamo na znanje", *Hrvat*, 5. VIII. 1913.

¹⁰⁴ "Nije svršeno" i "Bilješke", *Hrvatski pokret*, 4. VIII. 1913.

Koalicija, koja je tvrdila da su milinovci dotad prihvaćali njeno tumačenje sporazuma, novo je stajalište milinovaca tumačila njihovim nastojanjima da “poprave svoje šanse prema frankovcima u narodu” i ojačaju položaj druge nagodbene stranke, Stranke narodnog napredka, kako Koalicija ne bi postala prejak stranka na koju milinovci ne bi imali utjecaja.¹⁰⁵ Na sjednici Vrhovne uprave Stranke prava održanoj u studenome 1913. milinovci su obavijestili predstavnike pravaša iz ostalih hrvatskih zemalja da se Koalicija neko vrijeme držala dogovora da se neće upuštati u pregovore s režimom bez njihova znanja, no da je od toga odustala otkako je ojačala pravaškim raskolom.¹⁰⁶ Istarski pravaš Vjekoslav Spinčić, blizak milinovcima, u javnom je govoru održanom u prosincu 1913. naveo da nije toliki problem što je Koalicija dogovorila dolazak na vlast mimo odredbi sporazuma, nego što o tijeku tih pregovora nije obavještavala Stranku prava (milinovce, op. a.).¹⁰⁷

Jedan od argumenata Koalicije u natjecanju s frankovcima oko toga koju bi stranku ugarska vlada trebala poduprijeti pri rješavanju krize u Hrvatskoj postala je i tvrdnja da je u novim okolnostima ona jedina sposobna sama osvojiti saborsku većinu, potrebnu za funkcioniranje nagodbenog sustava.¹⁰⁸ U tom je smislu Koalicija ubrzo odlučila revidirati odredbu sporazuma sa Strankom prava koja se ticala raspodjele izbornih kotareva. Početkom listopada 1913. Koalicija se milinovcima obratila dopisom u kojem je kao prvenstvenu svrhu sporazuma istaknula zajedničku borbu da Koalicija postigne većinu na saborskim izborima. Budući da, prema navodu tog dopisa, raskoljena i oslabljena Stranka prava (milinovci, op. a.) na narednim izborima neće biti u stanju pružiti Koaliciji onakvu pomoć za ostvarenje te svrhe kakvu je trebala pružiti kao cjelovita stranka, Koalicija je najavila kandidaturu u nekim kotarevima koje su na prošlim izborima osvojili pravaši.¹⁰⁹

Milinovci su još jednom odbacili koaliciono tumačenje sporazuma te su istaknuli da je njegova prvenstvena svrha bila borba protiv nagodbenog sustava, odnosno borba za opće pravo glasa i hrvatsku financijsku samostalnost. U tom smislu, tvrdili su milinovci, stranke su se sporazumom obvezale da “neće u saboru glasati za produljenje današnje financialne nagodbe između Hrvatske i Ugarske”. Što se tiče zahtjeva Koalicije za reviziju odredbi sporazuma koje su se ticale raspodjele izbornih kotareva, milinovci su najavili skoriju odluku Vrhovne uprave Stranke prava za sve hrvatske zemlje o isključenju frankovaca iz svepravaške organizacije, što je, prema njihovom uvjerenju, frankovce trebalo zauvijek eliminirati iz narodnih redova.¹¹⁰ Time bi, smatrali su milinovci, postalo nepotrebno revidirati odredbe sporazuma koje su se ticale raspodjele izbornih kotareva.

¹⁰⁵ “Hrvatsko-srpska koalicija i Stranka prava”, *Srbobran*, 13. (26.) XI. 1913.

¹⁰⁶ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 10, dok. 9, 244.

¹⁰⁷ “Hrvatski zastupnici na carevinskom vijeću o rješavanju hrvatske krize”, *Obzor*, 6. XII. 1913.

¹⁰⁸ “Bilješke”, *Hrvatski pokret*, 15. IX. 1913.; “Položaj u Hrvatskoj”, *Hrvatski pokret*, 18. IX. 1913.; “Stara igra”, *Hrvatski pokret*, 29. IX. 1913.

¹⁰⁹ “Prvi dopis Koalicije”, *Hrvat*, 26. XI. 1913.

¹¹⁰ “Odgovor Stranke prava Koaliciji”, *Hrvat*, 26. XI. 1913.

Koalicija je u odgovoru ponovila da je svrha sporazuma bila pomoći joj da osvoji saborsku većinu kako bi kao vladajuća stranka izabrala Kraljevinski odbor s mandatom za postizanje hrvatske financijske neovisnosti. Kako bi se to postiglo, Koalicija je tvrdila da je prethodno potrebno osigurati funkcioniranje nagodbenog sustava, u što je spadalo i provizorno produljenje postojeće financijske nagodbe u hrvatskom Saboru. Što se tiče milinovačkog nastojanja da odvrti Koaliciju od kandidature u pravaškim kotarevima, Koalicija je u odgovoru navela da je ona pravaškim raskolom u pojedinim pravaškim kotarevima stekla većinu te da nema namjeru odustati od najavljenih kandidatura.¹¹¹

Tijekom te prepiske Koalicija je u pregovorima s kraljevskim povjerenikom Skerleczom prihvatila mogućnost postizborne suradnje s mađaronima u hrvatskom Saboru.¹¹² Nakon toga je pvela pregovore s predsjednikom ugarske vlade grofom Tiszom, tijekom kojih je ponovila da ona kao iskreno nagodbena stranka “nije nigdje i nikada ni o rastavi ni o prelomu (Hrvatske s Ugarskom, op. a.) ni pomišljala, ni raspravljala, a kamo li o njem kakve predloge iznosila”.¹¹³ Sredinom studenoga 1913. postignut je sporazum između predsjednika ugarske vlade i Koalicije prema kojem se Koalicija, uz uvjet djelomičnog saniranja jezičnih povreda Nagodbe, obvezala na provizorno produljenje postojeće financijske nagodbe i podršku nagodbenoj vladi.¹¹⁴ Pritom se Koalicija privremeno odrekla i zahtjeva za parlamentarizaciju hrvatske vlade.¹¹⁵

Prilikom sklapanja sporazuma s Tiszom jedan je od pregovarača Koalicije za mađarski tisak izjavio da su odlaskom Slavka Cuvaja nestale okolnosti pod kojima se sklapao sporazum sa Strankom prava, zbog čega se Koalicija više ne osjeća njime vezanom.¹¹⁶ Time sporazum nije bio i formalno raskinut. Formalno su ga raskinuli milinovci na sjednici Vrhovne uprave Stranke prava za sve hrvatske zemlje održanoj polovicom studenoga 1913. u Zagrebu, na kojoj su frankovci isključeni iz svepravaške organizacije.¹¹⁷ Prema tvrdnji frankovaca, milinovci su time učinili uslugu Koaliciji, štedeći je neugodnosti da sama formalno raskida taj pakt.¹¹⁸

Zaključak

Koalicija je na saborskim izborima održanima u prosincu 1913. osvojila apsolutnu većinu te je postala režimskom strankom. Njen prvi korak bio je provizorno produljenje postojeće financijske nagodbe na razdoblje od godinu

¹¹¹ “Koaliciono tumačenje pakta”, *Hrvat*, 26. XI. 1913.

¹¹² “Priprava za izbore”, *Hrvatski pokret*, 6. X. 1913.

¹¹³ “Čistoća izbora”, *Hrvatski pokret*, 7. XI. 1913.

¹¹⁴ HDA, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 10, dok. 9, 241.

¹¹⁵ “O parlamentarizaciji”, *Hrvatski pokret*, 20. IV. 1914.

¹¹⁶ “Zar usmeni odkaz pakta?”, *Hrvat*, 19. XI. 1913.

¹¹⁷ “Zaključak Vrhovne uprave Stranke prava”, *Hrvat*, 26. XI. 1913.

¹¹⁸ “Odkaz pakta u prilog Koaliciji”, *Hrvatska*, 28. XI. 1913.

i pol dana. Nakon isteka tog roka koaliciona većina u hrvatskom Saboru provizorno je produljivala postojeću financijsku nagodbu sve do raspada Monarhije. Ako se uzme u obzir da je krajnji cilj stranaka Koalicije bio stvaranje jugoslavenske države te da je jedan od razloga što je dio Hrvata zauzeo jugoslavensko stajalište bilo i sustavno financijsko izrabljivanje Hrvatske od strane Ugarske, jasno je da Koaliciji nije bio prioritet promijeniti postojeći financijski odnos Hrvatske s Ugarskom. To potvrđuje i kasniji navod čelnika srpskog dijela Koalicije Svetozara Pribićevića, koji je pisao da je praktični program Koalicije težio reviziji Nagodbe, a idealni ujedinjenju i nezavisnosti čitavog “hrvatsko-srpskog” naroda i da se zbog toga Koalicija pod parolom “Što gore to bolje” stvarno protivila svakoj reorganizaciji Monarhije koja je mogla zadovoljiti Hrvate i odvratiti ih od jugoslavenskog programa.¹¹⁹ Stoga je, s pravaškog stajališta, antagonizam frankovaca prema Koaliciji, kao temeljna značajka njihove politike, bio opravdaniji od milinovačkog povjerenja u domoljublje Koalicije i njihove sustavne težnje za suradnjom s njom.

---

¹¹⁹ Svetozar PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1990., 16., 18., 20.

SUMMARY

THE AGREEMENT BETWEEN THE PARTY OF RIGHT AND THE
CROAT-SERB COALITION (1912-1913)

At the beginning of the 20th century, political life in Croatia was divided into two opposing camps: the Yugoslav camp represented by the Croat-Serb Coalition and the Croatian camp represented by Starčević's Croatian Party of Right. In April 1908 a split occurred within the Party of Right's parliamentary club wherein six representatives left the club under the leadership of Dr. Mile Starčević; in March 1909 more dissidents from the Party of Right joined this splinter group and together they formed a new party under the name Starčević's Party of Right. The schism was the fruit of several years of dissatisfaction among some of the members of the Party of Right with the leadership and policies of Josip Frank. Alongside personal frictions, the reason for dissatisfaction stemmed from the attempt of Josip Frank to transform the Party of Right into a loyalist party whose programme would accept established framework of the Monarchy and assist in its fulfillment. In contrast to this position, the dissidents within the Party were inclined to cooperate with the Croat-Serb Coalition, convinced of the possibility that the Serbs would support the realization of Croatian state right programme. These differences of opinion continued to exist, and although a brief reconciliation occurred in 1911, they resulted in a new, and this time final, split in the ranks of the Party of Right in 1913.

Key words: Unified Party of Right Organization, The Party of Right, Croat-Serb Coalition, Agreement